

Politiek 'discours' in Straatsburg onderschat

Hugo D'Hollander:

De democratische legitimiteit van de Europese besluitvorming. Legitimiteit door parlementaire discursiviteit.

Brussel: Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2003; 641 blz.; 10,- euro;
ISBN: 90-8074-205-8

Het Europees Parlement heeft tegenwoordig bevoegdheden genoeg. Dat was vroeger wel anders. Maar waarom breekt dat parlement dan in het politieke discours niet door? Waarom hangt er zoveel scepsis rond 'Straatsburg'? Dat is de centrale vraag van een studie van Hugo D'Hollander, griffier Europese Aangelegenheden in de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers.

D'Hollander concludeert dat in het Europese politieke systeem het Europees Parlement onderbelicht blijft, omdat daar geen *meerderheid* is die dag en nacht door de *oppositie* op de huid wordt gezeten. 'Circa tachtig procent van de stemmingen en besluiten is op basis van consensus. In Straatsburg ontbreekt het "voortdurende alternatief" dat in Den Haag, Berlijn, Parijs en andere nationale parlementen op basis van deliberatie wel volop rondspookt', zegt D'Hollander. Ideaaltypisch is het democratisch proces een *confrontatie van discoursen* (dus van tegenspraak). De mogelijkheden die het Europees Parlement via dergelijke *discursiviteit* biedt, komen echter niet uit de verf. D'Hollander bepleit het debat in het Europees Parlement beter te voeren en er meer uit te halen. Daarvoor zijn volgens hem namelijk wel mogelijkheden.

Lees je dit als conclusie van een proefschrift, dan denk je al snel aan de Rotterdamse hoogleraar Van Schendelen. Hij bestudeert al jaren

de effectiviteit van het Europese debat en de wijze van besluitvorming. Daarom is het wellicht niet toevallig dat D'Hollander destijds vanuit Brussel naar Rotterdam trok met plannen voor dit proefschrift. Het resultaat is een formidabele 'Belgisch ogende' studie. Dat wil zeggen: volumineus (640 bladzijden) en daardoor wat weinig selectief. Maar wel héél volledig.

Uitgangspunt is het befaamde en hoogst actuele 'democratisch deficit' in de Europese besluitvorming. 'Globalisering' en technische ontwikkelingen zijn op zich zelf zó dynamisch, dat de traditionele representatieve democratische instellingen hun greep verliezen. 'Hierdoor stelt zich het probleem van de teloorgang van de democratie in het algemeen', aldus D'Hollander. De oplossing? Voorzitter Giscard d'Estaing dacht in de Conventie aan een 'Europees verhaal'. Het zou gaan om het opwekken van een 'wij-gevoel' onder de Europeanen. D'Hollander noemt dat een mythe. Anderen willen een federaal Europa met een sterke bureaucratie. Eigenlijk bouwen zij de nationale staat (waar ze weinig vertrouwen in hebben) op Europees niveau na. Inmiddels weten we, aldus D'Hollander, dat zo'n federaal Europa functioneert op basis van zelfgenoegzame instellingen. In deze studie wordt gepoogd binnen de structuren van de Unie een 'derde weg' te ontwikkelen. Dit teneinde tegemoet te komen aan het tekort aan democratie in de Unie.

De moderne samenleving zit verfijnd in elkaar. Maar zij schiet dramatisch te kort zodra de wereldomvattende risico's aan de orde komen. Politici reageren daar nogal eens op met symboolpolitiek. Zij willen de burgers de indruk geven dat het allemaal wel snor zit. Maar bijvoorbeeld noch genetisch onderzoek, noch

biotechnologie, noch nucleaire technologie is via de 'wetten oude stijl' te regelen. Als gevolg daarvan zien wij een aftakeling van de politieke instellingen. In plaats daarvan komen instituties als de Europese Unie, met haar 'sui generis'-karakter, waarop NGO's en andere lobby's hun stempel zetten.

Een ander aspect is dat de Europese woordvoerders gebiologeerd zijn door institutionele aspecten. Al tien jaar lang stopt Europa zijn energie in debatten over zijn interne besluitvorming. Zoals bekend met magere resultaten. Toch lopen er nog steeds politici rond die denken dat alles goed komt als het Europees Parlement en de Commissie in Brussel maar méér te vertellen krijgen. D'Hollander schetst een andere weg.

Zijn legitimering voor de Europese besluitvorming is gebaseerd op het *multi governance*-systeem van de EU en loopt over het raakvlak van het juridische en de politicologie. Het gaat om versterking van het 'discursieve karakter' van Europa via een 'confrontatie van discoursen'. Het proefschrift knoopt daarbij aan via een gedetailleerde beschrijving van de totstandkoming van maar liefst *acht belangrijke projecten*. Aan de hand daarvan toont D'Hollander aan dat het in Europa wel meevalt met de achterkamertjespolitiek.

Neem de *biotechnologierichtlijn*. Daarover is tien jaar in alle openheid onderhandeld. 'Straatsburg' speelde de hoofdrol, aldus deze analyse. Of het beraad over de *Europese ondernemingsraad*. Daar ging het net zo. Over nu naar de *legkippen*, die na jarenlange discussie in Straatsburg en Brussel minimum leefruimte kregen toegewezen. De parlementaire invloed was hier 'zeer significant'. Dat kwam mede door het fenomeen 'intergroep'. Dat

zijn EP-leden die samen met lobbyisten heikele thema's over de politieke scheidslijnen heen, bijeenbrengen. De volgende *case* is de *chocoladerichtlijn*. Vijftien jaar duurde het overleg daarover. Of de Europese wetgeving voor *grote stookinstallaties*. Die *case* bracht aan het licht dat in het Europees Parlement 'politiek gekleurde ambtenaren rapporten schrijven'. Hun loyaliteit is, met andere woorden, onder de maat. Of, volgende *case*, de *luchtvaart*. Daarvan weet iedereen die al wat ouder is, dat Europa de *tickets* goedkoop maakte door afschaffing van de nationale monopolies. Via het project van de futuristische *High Definition Television* ten slotte naar een analyse van de herziening van het *Europees landbouwbeleid*. Op al deze genoemde

terreinen wist het Europees Parlement wel degelijk zijn stempel te zetten.

De auteur concludeert dat je een hedendaags grootschalig democratisch complex als de Europese Unie niet mag beoordelen aan de hand van de bekende *Trias Politica* van De Montesquieu. 'Dat is mijn verwijt aan de federalisten. Zij hebben in de vorige eeuw de nationale parlementen in het Europese politieke discours uitgeschakeld. Hun Trias bestaat in zekere zin uit de Europese Commissie, de Raad van Ministers en het Europees Parlement. Inmiddels weten we dat dit federale model niet goed werkt. Mijn conclusie is dat je de Europese Unie niet vanuit zo'n traditioneel uitgangspunt als de Trias mag beoordelen. Wij leven vandaag in een complexe netwerkde-

mocratie. Vandaar mijn pleidooi voor aandacht voor de alternatieve discourses van het Europees Parlement. Maar ook bijvoorbeeld de discourses binnen de Europese Commissie met haar voortdurende interne spanning tussen de diverse rivaliserende directoraten', zegt D'Hollander.

Curieus detail is dat D'Hollander zijn studie begon met nogal wat scepsis over 'Straatsburg'. Langs theoretische weg wilde hij die scepsis gaan bewijzen. Via het uitvoerig empirisch onderzoek, zoals hiervoor geschetst, heeft hij inmiddels volgens zijn promotor Van Schendelen 'zichzelf bekeerd'.

Jan Werts

Dr Jan Werts is EU-correspondent te Brussel.

Economische effecten van EU-uitbreiding

Willy Bruinsma, Jacco Hakvoort en Egbert Wever (red.):

The expansion of the EU: between hope and fear.

Assen: Van Gorcum, 2005: 112 blz.; 19,50 euro; ISBN: 90-232-4120-2

Nu het anderhalf jaar geleden is dat de Europese Unie werd uitgebreid met tien nieuwe lidstaten, beginnen de eerste gevolgen van de uitbreiding zichtbaar te worden. Er is al veel gepubliceerd over de effecten en consequenties van de uitbreiding op allerlei gebieden. Over de (mogelijke) effecten op economisch gebied gaat het boek *The expansion of the EU: between hope and fear*, onder redactie van Bruinsma, Hakvoort en Wever.

Het boek bestaat uit een selectie van artikelen die gepresenteerd werden tijdens een bijeenkomst van de *Regional Science Association* – een

groep deskundigen op het gebied van (inter)regionaal economisch beleid. Het onderwerp van die bijeenkomst werd geïnspireerd door de mogelijke *impact* van de EU-uitbreiding op de Nederlandse economie en de diverse regio's.

Het boek telt zeven losse hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk, geschreven door de redacteuren, vormt de introductie. Hierin worden aan de hand van mogelijke 'angsten' voor de uitbreiding enkele thema's van het boek duidelijk. Arbeidsmigratie, exploderende EU-budgetten en de mogelijke uittocht van bedrijven naar de 'goedkopere' nieuwe lidstaten zijn de belangrijkste. Naast de 'angsten' die de oude 15 EU-lidstaten hebben, gaan de auteurs ook in op de 'angsten' van de tien nieuwe lidstaten. Hierbij spelen aspecten als een verslechterde concurrentiepositie in de landbouw en de mogelijke *brain drain* van hoogopgeleid personeel een rol. Deze bedreigingen voor oud en nieuw

worden in de hoofdstukken verder uiteengezet.

Reële bedreigingen

De eerste bedreiging is *arbeidsmigratie*. De auteurs merken op dat de angst voor grootschalige arbeidsmigratie vanuit de nieuwe lidstaten niet reëel is. Zij stellen dat arbeidsmigratie meer een manifestatie is van arbeidsmobiliteit. Het werk migreert niet, simpelweg omdat de voordelen van verplaatsen niet opwegen tegen de kosten die dit mee zou brengen. Daarnaast, zo stellen de auteurs, is arbeidsmigratie complex. Er zijn grote verschillen binnen de EU. De lokale arbeidsmigratie in Noordwest-Europa is vele malen groter dan die in Zuid-Europa. Verder is arbeidsmigratie niet simpel een optelsom van hogere lonen en lagere werkloosheidscijfers. Aspecten als gezinshereniging blijken een steeds belangrijker motief te worden.

Het tweede thema betreft de *exploderende EU-budgetten*. Alle nieuwe lidstaten hebben te maken met lagere welvaartsniveaus in vergelijking met de oude lidstaten. Zij komen daarom in aanmerking voor fondsen van de EU, om economische cohesie in Europa na te streven. Om deze steun te ontvangen, moet iedere nieuwe lidstaat een Nationaal Ontwikkelings Plan (NDP) indienen. Het plan dient er in de eerste plaats voor te zorgen dat de nationale economieën competitief worden, ten tweede om de landbouw en het platteland te stimuleren en de arbeidsmarkt te verbeteren. Ten slotte ter verbetering van de infrastructuur en ter nastreving van een evenwichtige regionale verdeling. Dit is allemaal gemakkelijker gezegd dan gedaan en de auteurs concluderen dat de nieuwe lidstaten hier veel moeite mee zullen krijgen. Aspecten als aanpassing en een tragere economische groei zullen de verschillen tussen oude en nieuwe leden niet snel wegwerken.

Het derde thema betreft de niet op feiten gebaseerde angst voor een *uittocht van bedrijven* van oude EU-lidstaten naar de recent toegetrokken landen. De auteurs zien niet in dat West-Europese regio's aan economische kracht en diversiteit zullen inboeten, nu de EU is uitgebreid. Zij benadrukken dat de huidige 'core-periphery'-verhoudin-

gen niet wezenlijk zullen veranderen. Daarnaast worden onder dit thema samenwerking, concurrentie en innovatie van regio's behandeld. Een van de conclusies luidt dat samenwerking tussen regio's vooral plaatsvindt tussen economisch gelijkwaardige gebieden. Tevens stellen de auteurs dat een gebrek aan arbeidsmobiliteit tussen de EU-lidstaten economische verschillen tussen oude en nieuwe lidstaten zal verminderen. Dit betekent dat er vooralsnog geen grote veranderingen te zien zullen zijn op de economische kaart van Europa.

Meer vragen dan antwoorden

Het boek is nogal rommelig en roept meer vragen op dan dat het beantwoordt. Het is eenzijdig gericht op de effecten die de uitbreiding heeft op de 15 *oudere* lidstaten. De *impact* voor de *nieuwe* lidstaten blijft hierdoor onderbelicht. Het tweede deel is bovendien erg technisch van aard en heeft alleen zijdelings raakvlakken met EU-uitbreiding. Methoden en statistiek maken het lezen lastig en minder toegankelijk voor een breder geïnteresseerd publiek. De titel suggereert dat zowel naar *bedreigingen* (*fear*) als naar *kansen* (*hope*) gekeken wordt. Helaas ligt de nadruk meer op de eerste, hoewel het boek de lezer gerust probeert te stellen door te con-

cluderen dat het met de bedreigingen eigenlijk wel meevalt.

Wie het boek van Bruinsma, Hakvoort en Wever oppakt in de hoop een helder en overzichtelijk beeld te krijgen van de mogelijke economische effecten van de uitbreiding, komt bedrogen uit. Het is een compilatie van losse artikelen en vormt, afgezien van enkele overlappende thema's, geen duidelijk geheel, met afsluitende conclusie en een korte reflectie. Het boek is hierdoor meer geschikt voor wetenschapslieden en beleidsmakers die op zoek zijn naar empirische en theoretische achtergronden van regionale economie en planning.

Jammer is dat het boek een beetje als mosterd na de maaltijd komt. De artikelen zijn alle in 2003 geschreven en, hoewel op een aantal punten aangepast, niet bijzonder actueel. Het zou boeiender zijn geweest als tevens een poging was ondernomen een eerste evaluatie te presenteren van de zichtbare effecten van de uitbreiding nu bijna anderhalf jaar geleden.

Freerk Boedeltje

Freerk Boedeltje MSc is werkzaam bij het Nijmegen Centre for Border Research van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Het aandeel van vrouwen in de politieke besluitvorming

Monique Leyenaar:

Political Empowerment of Women. The Netherlands and other countries.

Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2004.; xii + 320 blz.; 78,- euro; ISBN: 90-04-14009-9

Dit boek is de neerslag van 20 jaar onderzoek en advieswerk over het aandeel van vrouwen in de politieke

besluitvorming. Monique Leijenaar (Leyenaar volgens de titelpagina en de literatuurlijst) wordt, zo zegt ze in haar voorwoord, vooral gedreven door woede, die haar steeds weer bespringt, bijvoorbeeld bij de zoveelste politieke discussie op de TV waar geen vrouw aan te pas komt of het staatsieportret van de zoveelste Europese top dat een grijze mannenzee toont.

Haar uitgangspunt is dat ondervertegenwoordiging van vrouwen slecht is voor de legitimiteit van het politieke systeem of van de politiek als zodanig.

Het eerste deel van het boek brengt in kaart hoe en in welke mate de politieke participatie van vrouwen in de 15 'oude' lidstaten van de EU gedurende de laatste decennia is toegenomen. Het gaat de auteur daarbij vooral

om het aandeel van vrouwen in de nationale parlementen en regeringen. De vele verschillende factoren die hier in het spel zijn, kunnen verklaren waarom het percentage vrouwelijke parlementsleden thans uiteenloopt van 45% in Zweden tot 9% in Griekenland. Na een bespreking van de afzonderlijke landen volgt een meer systematische behandeling van die factoren aan de hand van de uiteenlopende fasen van politieke participatie: stemmen, rekrutering, selectie, verkiezing en vertegenwoordiging. Helder zet de auteur uiteen waarom kiesstelsels gebaseerd op evenredige vertegenwoordiging vrouwen meer kansen geven gekozen te worden dan een districtenstelsel, maar ook toont zij aan dat de selectiecriteria waarmee en het selectieproces waarin politieke partijen hun kandidaten aanwijzen, de doorslag geven.

Deel II, dat meer dan één derde van het boek beslaat, bevat de *case study* over Nederland. Voor menige oudere Nederlandse lezer die het onderwerp vrouwen en politiek ter harte gaat, zal het grotendeels bekende stof zijn, maar voor de jongerejaars is het een nuttige samenvatting. Dit deel laat zich ook lezen als een verantwoording van Leijenaars eigen werkzaamheden als onderzoeker en *consultant* in opdracht van de Nederlandse overheid; aan menig adviesrapport of menige voortgangsrapportage was haar naam verbonden. Leijenaar is – wellicht daarom – opvallend positief over de effectiviteit van het kabinetsbeleid gericht op een grotere deelname van vrouwen in politiek en openbaar bestuur, zoals dat vanaf 1992 door het ministerie van Binnenlandse Zaken is gevoerd. Zij noemt de Nederlandse overheid zelfs 'a prime mover in empowering women as co-agents in decision-making' (blz. 184). Misschien is dat wat overdreven. Hoewel de inzet van instrumenten als onderzoek, subsidie, voorlichting en overleg zeker heeft bijgedragen aan

een voor vrouwen gunstig klimaat, hebben politieke partijen in de jaren '90 toch vooral zelf uit electorale overwegingen hun rekruterings- en selectieprocedures op de helling gezet, waardoor vrouwen en jongeren meer kansen op een plaats op de kandidatenlijsten kregen.

Deel III is verreweg het interessantste deel van het boek. Het hoofdstuk over quota biedt een goed overzicht van de discussie over de argumenten voor en tegen. Hierbij maakt Leijenaar een duidelijk onderscheid tussen enerzijds *vrijwillige quota* (voor het aandeel van vrouwen in partijfuncties en op de kandidatenlijsten voor verkiezingen), die politieke partijen zelf hanteren; en anderzijds *verplicht voorgeschreven quota*, die in de Grondwet en/of de kieswetgeving zijn opgenomen. De laatste variant functioneert thans alleen in België en Frankrijk. Nuttig is de samenvatting van de discussie die in Frankrijk heeft gespeeld over 'la démocratie paritaire'. Helaas gebruikt Leijenaar alleen Engelstalige secundaire bronnen, waardoor het wel een wat vlak en beknopt verhaal is geworden. Zij laat goed zien dat de effectiviteit van wettelijke quota erg afhangt van de precieze uitwerking, de sancties en de combinatie met overige elementen van het bestaande kiesstelsel. Als de regeling het toelaat vrouwen vooral op onverkiesbare plaatsen op de lijst, resp. in moeilijk te winnen kiesdistricten te kandideren, schiet het dus niet op. In de meeste landen van de huidige EU bestaat voor dergelijke quotaregelingen van bovenaf echter in het geheel geen politieke steun, hetzij omdat zij in strijd worden geacht met de vrije uitoefening van het kiesrecht en de vrijheid van vereniging, hetzij omdat zij te veel herinneren aan de schijn-democratie onder het communisme.

Hoofdstuk 9 bespreekt de zg. crisis in de politiek en de institutionele hervormingen die in antwoord daarop

zijn verzonnen. Volgens Leijenaar bieden deze aan vrouwen een nieuwe kans politieke invloed uit te oefenen. Zij bespreekt enkele voorbeelden van de manier waarop vrouwengroepen er soms in slaagden van die zg. politieke vernieuwingen (decentralisatie, burgerfora, inter-actieve beleidsvorming) een graantje mee te pikken.

Verder betoogt Leijenaar dat 'the Draft Constitutional Treaty offers a window of opportunity for a gender-balanced future European Parliament' (blz. 269). Zij vermeldt opgetogen dat in de ontwerp-Grondwet is bepaald dat de Raad op voorstel van het Europees Parlement een regeling dient aan te nemen over de wijze waarop de leden van het EP worden verkozen door 'rechtstreekse algemene verkiezingen volgens een in alle lidstaten eenvormige procedure of volgens beginselen die alle lidstaten gemeen hebben'.¹ Leijenaar ziet hierin een noviteit en meent dat dit een gouden kans biedt elementen van het Europese kiesstelsel vast te leggen waarvan inmiddels bewezen is dat ze gunstig zijn voor vrouwen, zoals evenredige vertegenwoordiging, nationale kieskringen, een 4%-drempel, voorkeurstemmen, vermelding van het geslacht der kandidaten, een maximale zittingstermijn en het tegengaan van opeenstapeling van politieke mandaten.

Hier slaat de auteur op hol – en dat zeg ik niet omdat die Europese Grondwet sinds het Franse en Nederlandse 'nee' voorlopig op sterk water is gezet. Leijenaar heeft haar huiswerk slecht gemaakt. De door haar geciteerde bepaling in de ontwerp-Europese Grondwet is in het geheel niet nieuw, maar is meer dan een halve eeuw oud. Na een lange discussie is onlangs dit *window of opportunity* dat Leijenaar ziet openstaan, zorgvuldig gesloten.² Haar wensen zijn inmiddels deels verwezenlijkt, maar deels ook onhaalbaar gebleken. Leijenaar zet

dus de lezers op het verkeerde been. Hetzelfde geldt haar pleidooi voor een vrouwvriendelijke invulling van het Statuut voor de Europese politieke partijen. Leijenaar vermeldt niet dat dit statuut inmiddels na uitvoerige discussies tot stand is gekomen.³ De bruikbaarheid van haar overigens verdienstelijke boek wordt door deze miskleunen geschaad. De uitsmijter op de laatste bladzijde getuigt van eenzelfde slordigheid. Hier pleit zij ervoor bij wijze van sanctie Europese fondsen te onthouden aan lidstaten die geen *gender balance* in regering en parlement hebben verwezenlijkt.

Zo ontpopt zij zich toch als een strijdster voor *démocratie paritaire* – ondanks haar eerdere meer genuanceerde beschouwingen. En ook lijkt zij niet te beseffen dat het toekennen van bevoegdheden aan de EU met betrekking tot de samenstelling van politieke organen in de lidstaten verdragswijzigingen zou impliceren die een geheel utopisch karakter dragen en ook haaks staan op de teneur van de maatschap-

pelijke discussies die zich thans in de lidstaten naar aanleiding van de ontwerp-Europese Grondwet afspelen. De activist heeft hier duidelijk van de politicoloog gewonnen. Maar ook de activist zou haar zaakjes beter op een rijtje moeten hebben.

Joke Swiebel

Noten

- 1 Art III-232; inmiddels omgenummerd tot III-330.
- 2 Dit artikel komt al voor in de oprichtingsverdragen. Het heeft echter tot 1979 geduurd vooraleer een door rechtstreekse algemene verkiezingen gekozen Europees Parlement aantrad; daarvoor werden de leden aangewezen uit en door de nationale parlementen. Een uniforme verkiezingsprocedure was toen nog een brug te ver. Dat werd pas mogelijk nadat in het Verdrag van Amsterdam was bepaald dat een Europese verkiezingsprocedure ook uit een opsomming van gemeenschappelijke

beginselen mag bestaan. Daarover is in 2002 een compromis gesloten, dat zijn neerslag heeft gevonden in een wijziging van de Akte betreffende de verkiezing van de vertegenwoordigers in het Europees Parlement (Pb, L 283/1-4, 21 oktober 2002). Hierin is o.m. vastgelegd het beginsel van evenredige vertegenwoordiging en de onverenigbaarheid van het EP-lidmaatschap met het lidmaatschap van een nationaal parlement (met een uitzondering voor het Verenigd Koninkrijk en Ierland tot 2009) en voorts enige facultatieve bepalingen, zoals over de optie van voorkeurstemmen en een kiesdrempeel. Gezien de voorgeschiedenis is een spoedige openbreking van dit besluit weinig waarschijnlijk.

- 3 Verordening (EG) Nr. 2004/2003, Pb. L 297/1-4, 15 november 2003.

Drs Joke Swiebel was in de periode 1999-2004 lid van het Europees Parlement voor de PvdA.

Rusland leeft in andere tijdzone dan Europa

Dov Lynch (red.):

What Russia sees (Chaillot Paper 74).

Parijs: the European Union Institute for Security Studies, 2005; 139 blz.; 10,- = euro; ISBN: 92-9198-066-8

De uitbreiding van de EU in 2004 was een definitieve afrekening met de bipolaire wereld van de Koude Oorlog en zij heeft geleid tot een nieuwe Europese orde. De EU heeft een belangrijke rol gekregen in het vormgeven van het veiligheidsbeleid op het continent. De NAVO is mondiaal gaan opereren en de rol van de

OVSE wordt door sommige staten ter discussie gesteld.

De plaats van Rusland in deze nieuwe orde is niet geheel duidelijk. Wat is de Russische visie op de huidige ontwikkelingen? Welk beleid zal Rusland voeren in het nieuwe Europese nabuurschap? De titel van het *Chaillot Paper*, 'What Russia sees', impliceert dat Rusland wellicht iets anders ziet dan de rest van de wereld. Pijnlijk duidelijk was bijvoorbeeld een verschil in zienswijze tijdens de Oranje Revolutie in Oekraïne. Terwijl president Poetin de door Rusland gesteunde kandidaat Viktor Janoekovitsj feliciteerde met zijn overwinning, verzochten de EU en de Verenigde Staten om een herzie-

ning van de verkiezingsuitslagen. Een ander voorbeeld van een verschil in zienswijze was aan de orde na het gijzelingsdrama in de school in Beslan. De kritische vraag van minister van buitenlandse zaken Bernard Bot tijdens het Nederlands voorzitterschap van de EU over de gebeurtenissen in Beslan zorgde voor een dieptepunt in de betrekkingen tussen Rusland en de EU.

Toch kan de EU niet om Rusland heen. Europa kan niet zonder Russlands olie en gas, het heeft belang bij de Russische afzetmarkt voor zijn exportproducten, terwijl Ruslands steun van belang kan zijn in de internationale diplomatieke arena.

Doel van dit *Chaillot Paper* is het verkrijgen van inzicht in de Russische zienswijze en belangen. De auteurs zijn vijf vooraanstaande Russische experts en opiniemakers met uiteenlopende professionele achtergronden, ervaringen en politieke signatuur. Aan bod komen Ruslands binnen- en buitenlands beleid, het gemeenschappelijk nabuurschap, Ruslands visie op het Europees veiligheidsbeleid en terrorisme.

Twee auteurs wijzen op het verschil in waarden tussen Rusland en Europa, wat een wederzijds begrip belemmert. 'We leven in verschillende tijdzones', schrijft Karaganov. De Russische elite zoekt aansluiting bij het Europa van vijftig of zelfs honderd jaar geleden. Het verschil in waarden is ook de reden dat het zo moeilijk is in het kader van het Strategische Partnerschap EU-Rusland de 'vier gemeenschappelijke ruimten' op een praktische manier vorm te geven. Dmitri Trenin beschrijft in zijn verhandeling over Rusland en antiterrorisme dat er sprake is van een moderne industriële Russische staat die opereert in een grotendeels premoderne Tsjetsjeense omgeving, met de postmoderne Europeanen als toeschouwers. Dit is volgens hem een illustratie van 'de discrepantie tussen de historische tijdzones waarin deze drie werelden zich bevinden'.

De EU legt in de onderhandelingen met Rusland vaak de nadruk op democratische en liberale waarden. Men maakt zich zorgen over Poetins vervaagende centralisatie van de macht, de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht (affaire-Joekos), de persvrijheid en de voortdurende oorlog in Tsjetsjenië. Poesjkov vindt de kritiek op Ruslands binnenlands beleid deels onterecht. Poetin heeft Rusland na de chaotische periode-Jeltsin weer op de kaart gezet en hij geniet de steun van een groot deel van de bevolking. Poetin heeft verdere desintegratie van

Rusland een halt toegeroepen, kort metten gemaakt met de oligarchen en een pragmatisch buitenlands beleid gevoerd. Toch erkent Poesjkov dat Poetin een autoritair model heeft gekozen, in combinatie met een beperkte liberalisering van de economie. Poesjkov acht het mogelijk dat de economische modernisering voortgaat aan een proces van politieke democratisering, zoals dat in een aantal andere moderne samenlevingen is gebeurd. Dit is de lakmoesproef voor Poetins tweede termijn, aldus Poesjkov.

De uitbreiding van Europa heeft tot een nieuw gedeeld nabuurschap geleid, met daarin Oekraïne, Wit-Rusland, Moldavië en de Zuid-Kaukasus. In dit gedeelde nabuurschap is niet alleen sprake van een verschil in waarden en visies, maar van direct tegengestelde belangen. Dit bleek ook uit de steun aan de verschillende kampen tijdens de Rozen-revolutie in Georgië en de Oranje-revolutie in Oekraïne. Vooral nog zijn de Verenigde Staten actiever in het gedeelde nabuurschap dan de EU. De Amerikaanse bases in Centraal-Azië en het 'US Train and Equip'-programma in Georgië zijn Rusland bijvoorbeeld een doorn in het oog. De auteurs stellen dat Ruslands buitenlands beleid nog steeds gekenmerkt wordt door een 'nul-somdenken' en dat Rusland er alles aan doet om de *status-quo* te handhaven en te voorkomen dat de post-sovjet-invloedssfeer nog verder afbrokkelt. Het Europees Nabuurschapsbeleid wordt thans nog niet als bedreiging van Ruslands invloedssfeer gezien, zo schrijft Andrej Zagorski. Maar hij sluit niet uit dat dit op de lange termijn kan veranderen.

Het Tsjetsjeense conflict blijft een heikel punt in de verhoudingen tussen Rusland en de EU. Trenin schrijft dat Poetins oorlog tegen het terrorisme niet alleen zijn reputatie en autoriteit in Rusland heeft gevestigd,

maar zijn hele presidentschap definieert. Poetins oorlog tegen terrorisme begon twee jaar eerder dan die van president Bush. Er is de Russische regering veel aan gelegen dat de internationale gemeenschap de oorlog in Tsjetsjenië ziet als onderdeel van de algemene strijd tegen het terrorisme. De onmiddellijke steunbetuiging van Rusland aan de Verenigde Staten na de aanslagen van 11 september zorgde voor een toenadering tussen deze twee staten. In ruil voor Ruslands steun namen de Verenigde Staten een zwijgende houding aan ten opzichte van de oorlog in Tsjetsjenië. De toenemende afhankelijkheid van Russische olie en gas maakt het ook voor de EU steeds moeilijker Rusland op de Tsjetsjeense kwestie aan te spreken.

De auteurs laten zien dat ze de problemen en uitdagingen beseffen waarmee Rusland geconfronteerd wordt. In de nieuwe internationale orde kan Rusland niet anders dan een buitenlands beleid voeren dat gericht is op handhaving van de *status-quo*. Wat betreft Ruslands binnenlands beleid pleiten alle auteurs voor interne modernisering. Dat moet een hogere prioriteit krijgen dan andere binnenlandse en buitenlandse aangelegenheden. Dit *Chaillot Paper* bewijst hiermee dat het verschil in waarden tussen de EU en Rusland niet onoverbrugbaar is.

Suzette de Boer

Suzette de Boer woonde en werkte vier jaar in Rusland; zij is thans werkzaam bij de Samenwerkende Fondsen Midden- en Oost-Europa en het Skanfonds.

Russisch veiligheidsbeleid na uiteenvallen Sovjetunie

Marcel de Haas:

Russian Security and Air Power 1992-2002.

Londen/New York: Frank Cass, 2004; xix + 237 blz.; £ 70,00, ISBN 0-7146-5608-9

[Dit is de vertaalde en ingekorte versie van de Nederlandstalige uitgave; *Veiligheidsbeleid en Airpower onder Jeltsin en Poetin. De ontwikkeling van het veiligheidsdenken in de Russische Federatie en de gevolgen ervan voor de inzet van het luchtwapen (1992-2000)*, Utrecht: De Banier, 2004, 432 blz.; 29,75 euro; handelseditie van proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2004.]

In dit ingekorte en naar het Engels vertaalde proefschrift beschrijft en analyseert De Haas (luchtmacht-officier en Ruslandkundige, thans verbonden aan Instituut Clingendael) de ontwikkeling van het Russische veiligheidsbeleid na het uiteenvallen van de Sovjetunie. De auteur doet dit aan de hand van de volgende vier vragen: 1 Wat was de gedachtegang van de Russische politiek-militaire leiding bij het formuleren van het veiligheidsbeleid en het samenstellen van de strijdkrachten?; 2 Werd het Russische veiligheidsbeleid gekenmerkt door een structurele ontwikkeling of door opportunistische beslissingen?; 3 Wat waren de consequenties van het veiligheidsbeleid voor de opbouw, taakstelling en status van de luchtmacht?; en 4 Wat was de wisselwerking tussen het doctrinaire denken en het gebruik van *air power* in en rond Tsjetsjenië?

De Haas begint met zijn analyse op het hoogste niveau. Het politiek-militaire en het militair-strategische niveau brengen in de loop van de jaren '90 de drie belangrijkste Russische veiligheidsdocumenten voort, in het Engels het *National Security Concept*,

het *Foreign Policy Concept* en de *Military Doctrine*. Deze concepten en doctrines ontwikkelen zich in een periode waarin Rusland zowel ideologisch als praktisch gezien zijn veiligheidsdenken volledig opnieuw moet vormgeven. Ideologisch, omdat er een eind is gekomen aan het marxistisch-leninistisch gedachtegoed. Praktisch, omdat de meeste onafhankelijk geworden GOS-partners niets voelen voor gemeenschappelijke strijdkrachten onder Russisch opperbevel. Er moet opnieuw bepaald worden wat de grootste bedreigingen zijn en op welke wijze deze moeten worden benaderd.

Bij de beschrijving hiervan staat De Haas eveneens stil bij de gespannen verhoudingen tussen de Russische Federatie en het Westen. Begin jaren '90 werd de Russische veiligheidsdiscussie gekenmerkt door een pro-Westerse houding en een internationale oriëntatie; eind jaren '90, waarin het Russische veiligheidsbeleid verder uitkristalliseert, is er echter sprake van een meer pragmatische en gematigd-nationalistische houding. Duidelijk wordt dat de Russische Federatie worstelt met enerzijds het traditionele imperiale denken en anderzijds met het accepteren van haar nieuwe status na de Koude Oorlog.

Vanzelfsprekend komen in dit proefschrift ook de interne politiek-militaire machtsverhoudingen ruim aan bod, aangezien deze eveneens zeer bepalend zijn voor de ontwikkeling van de Russische veiligheidsdoctrine.

Na deze politiek-militaire analyse wordt de lezer stapsgewijs meegenomen naar het operationele, tactische en, tot slot, militair-technische niveau. Zonder horten en stoten weet de auteur op gestructureerde wijze een brug te slaan tussen 'politiek op hoog niveau' en 'de militair in het veld'. Aan de hand van de beschrijving van

respectievelijk het eerste Tsjetsjeense conflict (1994-1996), het conflict in Dagestan (1999) en het tweede Tsjetsjeense conflict (1999-) verklaart De Haas de consequenties van het Russische veiligheidsbeleid voor de (lucht)strijdkrachten.

Tegen deze achtergrond wordt duidelijk met welke structurele problemen de luchtmacht van de Russische Federatie te kampen hebben en welke positieve ontwikkelingen er te bespeuren vallen. Zo zijn er zware financiële beperkingen, is er een slechte onderlinge samenwerking tussen de krijgsmachtonderdelen en heeft men de publieke opinie tegen. Maar er vinden ook verbeteringen plaats. Zo zijn de diverse luchtmacht-onderdelen samengevoegd tot één luchtmacht en zijn er tactische lessen geleerd met betrekking tot anti-guerrilla-oorlogvoering in Tsjetsjenië.

De Haas verschaft met zijn toegankelijk proefschrift een helder inzicht in de ontwikkeling van het Russische veiligheidsbeleid en de gevolgen van dit beleid, in het bijzonder voor de inzet van *air power* in ongeregelde conflicten. Het door De Haas toegepaste trechtermodel maakt het belang duidelijk van een beschrijving van militaire ontwikkelingen op laag niveau voor de analyse van politiek-militaire doctrines en concepten op hoog niveau. Door de nadruk te leggen op de wisselwerking tussen het praktische en het theoretische worden zowel misstanden als successen op begrijpelijke wijze aan het licht gebracht.

Vincent Cillessen

Vincent Cillessen is oud-stagiair bij het Clingendael Security and Conflict Programme (CSCP); hij is thans werkzaam bij het Instituut voor Defensie Leergangen (IDL).

De CPN en het buitenland: zigzagmanoeuvres en rechtpraten

Arthur Stam:

De CPN en haar buitenlandse kameraden. Proletarisch internationalisme in Nederland.

Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2004; 477 blz.; 35,- euro; ISBN: 90-5911-126-5

'Onze strijd zou uitzichtloos zijn, indien de binnenlandse strijd niet werd geplaatst in het raam van de internationale ontwikkeling van de triomfantelijke overwinning van het socialisme in de gehele wereld.' Deze uitspraak kon worden opgetekend uit de mond van de leider van de Communistische Partij Nederland (CPN), Paul de Groot, tijdens een congres van die partij in mei 1961. De Groot had het met die uitspraak bij het rechte eind. De CPN was in Nederland qua aanhang een onbetekenende partij, die haar belang grotendeels ontleende aan het feit dat zij deel uitmaakte van de wereldomvattende communistische beweging.

De leerstellige debatten die binnen die beweging en dus ook binnen de CPN gewoed hebben, doen de tegenwoordige lezer vaak wereldvreemd en bizar aan. Ze doen denken aan de discussies die onder middel-eeuwse theologen schijnen te hebben gewoed over de vraag hoeveel engelen er konden plaatsnemen op de punt van een naald. *De CPN en haar buitenlandse kameraden* van Arthur Stam staat vol met dit soort beschouwingen, waarmee overigens niets ten nadele van het boek gezegd is. Het boek bestrijkt de tijd na 1945 tot aan het einde van de CPN, en de sleutelfiguur voor het grootste deel van die periode is uiteraard Paul de Groot, omdat hij als de Nederlandse Stalin praktisch eigenhandig de koers van de CPN bepaalde, ook waar het de

relaties met buitenlandse communistische partijen betrof.

De Groot en de zijnen grossierden in een reeks groteske misvattingen die onvermijdelijk deel uitmaakten van de intellectuele bagage van elke communist. Zo was daar het idee dat de Sovjetunie met haar staatsgeleide economie in 1970 de Verenigde Staten qua produktiviteit per hoofd van de bevolking zou overtreffen. De Groot deelde die opvatting met Chroesjtsjov, die dit fantastische leerstuk met kracht propageerde. Overigens nam ook in het Westen menigeen de economische successen van het sovjetsysteem omstreeks 1960 buitengewoon serieus. De lancering van de Spoetnik en de eerste bemande ruimtevlucht van Joeri Gagarin deden de Amerikanen korte tijd voor hun technologische superioriteit vrezten.

Stam heeft de houdingen die de CPN in de beschreven periode ten opzichte van zijn buitenlandse kameraden en vooral jegens de Sovjetunie innam, goed op een rij gezet. Het boek verdient niet de onheuse recensie die Jan Blokker er in *de Volkskrant* van 28 mei 2004 aan wijdde, waarin op de bekende badinerende wijze de vraag werd gesteld: 'Wie is trouwens Arthur Stam?' De auteur baseert zich in belangrijke mate op secundaire bronnen, zoals de in 2000 verschenen biografie van De Groot van J.W. Stutje met de toepasselijke titel *De man die de weg wees*. Daarnaast de jaargangen van *De Waarheid*, het CPN-maandblad *Politiek & Cultuur* en enkele bestanden uit het archief van de partij. Stam heeft stapels notulen van partijbijeenkomsten doorgeploegd, wat hem veel hoofdpijn moet hebben bezorgd.

Uit het verzamelde materiaal wordt duidelijk dat De Groot en zijn partij kracht putten uit de economische successen van het wereldcommu-

nisme, vooral die van de Sovjetunie. Minstens even vaak echter leverden gebeurtenissen en politieke koerswijzigingen in de Sovjetunie De Groot en zijn partij grote problemen op. Allerlei zigzagmanoeuvres moesten dan worden uitgehaald om recht te praten wat opeens krom was, of dingen werden simpelweg verzwegen. Een typerend voorbeeld was de destalinisatie die door Chroesjtsjov in 1956 op gang werd gebracht en onder meer een aanzwellende stroom van kritiek op Stalin en diens politieke daden behelsde. De Groot wilde daar om begrijpelijke redenen niet aan, omdat hij zelf een typisch produkt was van het stalinisme en de sovjetdictator en zijn bloedige regime jarenlang de hemel in had geprezen. Kritiek op Stalin binnen de CPN kon maar al te gemakkelijk in kritiek op De Groot verkeren.

De Groot wilde, zoals menige orthodoxe communist, hooguit van 'enkele fouten' van Stalin spreken, zeker niet van misdaden. Dat bracht De Groot in november 1958, naar aanleiding van de herdenking van de Oktoberrevolutie, tot de volgende bizarre uitspraak over Stalin: 'In de laatste jaren van zijn leven duldde hij persoonsverheerlijking, waarvan baantjesjagers en imperialistische agenten gebruik maakten om hoge posten te bezetten.'

Een andere kwestie die De Groot lange tijd zwaar op de maag lag, was de steeds groter wordende tegenstelling tussen de CPSU en de Chinese communisten. Het conflict zou uiteindelijk in de jaren '60 tot een regelrecht schisma binnen de communistische wereldbeweging leiden, met alle scheldpartijen over en weer die daarbij hoorden. De Groot probeerde voor zijn eigen aanhang de eerste duidelijke voortekenen van het conflict te verzwijgen. Had hij immers niet jarenlang geroepen dat

de eenheid van de wereldomvattende communistische beweging onverbreekelijk was en dat het imperialistische mogendheden als de Verenigde Staten en zijn bondgenoten waren die aan onderlinge conflicten zouden bezwijken?

De Groot nam in het conflict een soort tussenpositie in. Hij had veel kritiek op Moskou, maar hij was het niet in alles met Peking eens. Zo deelde hij niet de Chinese kritiek dat in de Sovjetunie het kapitalisme was hersteld. Er was in dat land weliswaar sprake van bureaucratische misstanden, maar de 'economische en sociale grondslagen voor het socialisme' waren er wel degelijk blijven bestaan, aldus De Groot. De middenposi-

tie die hij in het conflict tussen de sovjetcommunisten en de Chinese kameraden innam, weerhield hem er overigens niet van de invasie van Tsjechoslowakije door vijf Warschau-pactstaten in augustus 1968 scherp af te keuren. In een van zijn onnavolgbare wendingen zocht De Groot in 1974 weer toenadering tot de CPSU en werden contacten met de sovjetambassade in Den Haag, die hij eerst aan CPN-leden had verboden, door hemzelf opeens niet meer geschuwd.

Over De Groot is in BVD-kringen wel gezegd dat hij 'in Moskou het gras kon horen groeien', wat bedoeld was als een compliment. Uit dit boek krijgt men echter niet de indruk dat hij een bijzonder scherpe kijk op de

dingen had. Eerder lijken de woorden van toepassing uit begin jaren '50 van een Britse diplomaat die, sprekend over Stalin, diens wereldbeeld typeerde als 'a curious mixture of shrewdness and nonsense'.¹

Ben de Jong

Noot

- 1 Zoals geciteerd in Christopher Andrew & Julie Elkner, 'Stalin and Foreign Intelligence', in: Harold Shukman (red.), *Redefining Stalinism*, Londen/Portland, OR: Frank Cass, 2003, blz. 77.

Dr B.M. de Jong is verbonden aan de leerstoelgroep Oost-Europese geschiedenis en Oost-Europakunde van de Universiteit van Amsterdam.

Polen tussen twee vuren

Martin van den Heuvel:

Tussen Hamer en Aambeeld; Polen en zijn Buren.

Haarlem: Becht, 2005; 208 blz.; 15,95 euro; ISBN: 90-230-1165-1

Nu de EU is uitgebreid met een achttal post-communistische staten uit Centraal-Europa, is hun tragische geschiedenis de onze geworden. Tegelijk is onze kennis daarvan zeer gering. In dat licht komt Van den Heuvels boek over de Poolse betrekkingen met de Russen en de Duitsers in de afgelopen tweeëneenhalve eeuw als geroepen.

Van den Heuvel, voormalig correspondent in Moskou voor *het Parool*, laat zijn verhaal beginnen bij de kerstening van de Polen en de oprichting van de Poolse staat in 966. In dat jaar verenigden de onafhankelijke Slavische stammen zich in een

groter verband, daartoe genoodzaakt door de steeds sterkere oostwaartse druk van de Duitsers. Toen Polen zich in de 14de eeuw met het Groothertogdom Litouwen verbond, verschoof het zwaartepunt van de Poolse staat nog meer naar het oosten.

Uiteindelijk zou deze Pools-Litouwse Unie aan haar eigen zwakheden ten onder gaan. Het kieskoningschap en het onbelemmerd gebruik van het *liberum veto* door de Poolse edelen in het parlement zetten de deur open voor buitenlandse interventie. Een almaar expanderend Rusland en Pruisen profiteerden hier gretig van. Met als resultaat de opdeling van Polen in 1772, 1793 en 1795, waaraan ook Oostenrijk deelnam.

Vergeefse opstanden tegen de tsaar leidden in de 19de eeuw keer op keer tot de terechtstelling en verbanning van duizenden leden van de *intelligentsia*, de burgerij en de adel.

Waren de Russen arbitrair en wreed, ook de Pruisen werden ondanks hun relatieve fatsoen en legalisme gevreesd. Zeker na de vereniging van Duitsland onder Bismarck nam de druk op de Polen snel toe. Zo sprak Rijkskanselier Von Bülow in 1902 van 'de noodzakelijke germanisering van het Poolse gevaar'.

Met de instorting van de drie delingsmachten in 1917-1918 herrees Polen, mede dank zij Amerikaanse steun, uit zijn as. Vanwege het aanzienlijke gebiedsverlies stak in Duitsland het revanchisme snel de kop op. Al in 1922 verklaarde opperbevelhebber Von Seeckt: 'Polens bestaan is ondraaglijk en zal verdwijnen door zijn eigen innerlijke zwakte en de Russen – met onze hulp.' Met het Molotov-Ribbentrop Pact en de daaropvolgende Duits-Russische aanvalsoorlog tegen Polen in september 1939 leken zijn wensen vervuld.

De wreedheid van de bezetting verschildte hemelsbreed van de ervaringen van landen als Nederland of Denemarken. Beide bezettingsmachten streefden doelbewust naar de fysieke vernietiging van de Poolse elite en de Poolse cultuur. In het Duizendjarig Rijk was voor de Polen slechts plek als slaven van het Duitse *Herrenvolk*.

Intussen hielden ook de Sovjets aardig huis. Van de 13 miljoen inwoners van de oostelijke Poolse gebieden werden er 1,2 miljoen naar de Gulag, naar Siberië of naar de steppen van Kazachstan gedeporteerd. Ook werden op bevel van Stalin in Katyn 4.500 krijgsgevangenen Poolse officieren met een nekschot om het leven gebracht, terwijl circa 15.000 anderen elders in de Sovjetunie werden omgebracht.¹

Na 1944 moesten de Polen echter vijf decennia lang de lof van het Rode Leger zingen. Voor een land dat het grootste relatieve offer had gebracht (zes miljoen Polen kwamen om, d.w.z. 23% van de bevolking), was dit extra wrang. Te meer daar het aandeel van de Polen in de overwinning op nazi-Duitsland aanzienlijk was. Zo kraakten Poolse wiskundigen al vroeg de Duitse Enigma-code en speelden Poolse piloten een sleutelrol bij de Slag om Engeland. Bovendien vormden de Polen met zo'n 400.000 man onder de wapenen de vierde grootste geallieerde legermacht. Maar aan de *Victory Parade* in mei 1945 in Londen mochten ze niet deelnemen: de Britten vreesden dat ze daarmee Stalin voor het hoofd zouden stoten.

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog wilde Stalin een gebiedsuitbreiding in het westen. Polen verloor in het oosten 80.000 km² (twee maal de oppervlakte van Nederland) en schoof – ten koste van Duitsland – 150 kilometer naar het westen op. De nieuwe Poolse oostgrens kwam overeen met de in het Molotov-Rib-

bentrop Pact vastgestelde Duits-Russische grens. Dit maakte Polen weer volledig afhankelijk van Moskou.

Het vervolg van het verhaal is bekend. Centraal-Europa was door het Rode Leger bezet en de plaatselijke regimes waren marionetten van Moskou. Vervolgens zuchtte Polen, net als de andere satellietstaten, ruim veertig jaar onder het juk van Moskou. De vrijheid werd in 1989 herwonnen, de veiligheid tien jaar later, met de toetreding tot de NAVO. Eind goed, al goed tussen Polen en zijn buurlanden?

Tussen de Polen en de Duitsers lijkt er inderdaad van verzoening sprake te zijn, een enkel relletje over de *Heimatvertriebenen* daargelaten. Het was de Duitse minister van defensie Volker Rühle die in 1993 als eerste hooggeplaatste Westerse politicus pleitte voor opname van Polen in de NAVO. En het was Duitsland dat de uitbreiding van de EU tegen de wil van Frankrijk in doordrukte.

Rusland is een ander verhaal. Het heeft op geen enkele wijze afstand genomen van zijn totalitair verleden. Er heeft geen politieke, juridische of morele afrekening plaatsgevonden van de misdaden uit de communistische tijd. Nog steeds verdedigt het Russische ministerie van buitenlandse zaken het verdrag van Molotov-Ribbentrop met het argument dat de aanval op Polen van louter defensieve aard was.

De Polen beseffen dat zolang Rusland niet in het reine komt met zijn verleden, het gevaar van terugkeer van dictatuur en imperiale ambities een reële mogelijkheid blijft. Vandaar dat het Franse en Duitse geflirt met Poetins Rusland de Polen (en de Baltten en de Slowaken) zo nerveus maakt. Of het nu gaat om de Frans-Duitse kritiek op de Poolse steun aan de Verenigde Staten ten tijde van de

aanval op Irak (de Duitse pers sprak van een 'Trojaanse ezel' die de EU werd binnengehaald) of om de recente viering van het 750-jarig bestaan van Kaliningrad, waar Poetin alleen Schröder en Chirac voor uitgenodigd had – telkens wordt dit in Polen gezien als een echo van tijden waarin over het lot van de Polen in Moskou en Berlijn werd beslist. Daarmee is gelijk de gehechtheid van de Centraal-Europeanen aan de transatlantische band verklaard. Voor hen is de NAVO immers niet alleen een garantie tegen een Rusland waarvan de verdere ontwikkeling nog ongewis is, maar op termijn ook tegen een al te solistisch en dominerend Duitsland.

Van den Heuvel schrijft het vlot op, zoals we van een journalist mogen verwachten. Mijn bezwaar is echter dat zijn oordelen minder overtuigend zijn. Over generaal Jaruzelski, die in 1981 de noodtoestand uitriep om een volksoptocht onder leiding van de vakbond Solidariteit neer te slaan, is Van den Heuvel opvallend positief. Jaruzelski zou daarmee hebben voorkómen dat de Sovjets zelf ingrepen. Inmiddels is echter komen vast te staan dat de sovjetleiding niet van plan was naast Afghanistan een tweede invasie uit te voeren.

Met deze kritische woorden wil ik overigens niets afdoen aan de noodzaak van Van den Heuvels boek. Als burgers van een EU-lidstaat hebben we baat bij enig inzicht in de geschiedenis van Centraal-Europa. Ook omdat de Europese Unie naarstig op zoek is naar een levensvatbaar Rusland-beleid. Nu al dekt de import van buiten de EU zo'n 50% van de Europese vraag naar aardgas. Het merendeel daarvan komt uit Rusland. De Europese Commissie voorspelt dat de afhankelijkheid van de EU in 2020 zal zijn toegenomen tot 75%. Daarmee krijgt Rusland een formidabel drukmiddel

in handen. Het Westen moet er dan ook alles aan doen om democratie en respect voor de mensenrechten in Rusland te bevorderen. Want alleen een democratisch Rusland zal op den duur een vriendelijke buur zijn. De Polen kunnen erover meepraten.

Noten

- 1 Toen Churchill bij Stalin aandrong op opheldering over het lot van deze krijgsgevangenen, verklaarde de laatste dat 'zij zoek waren'.

- 2 Zo stond tot 1956 de Russische marschalk Rokossowski aan het hoofd van het Poolse ministerie van defensie, zogenaamd 'op Pools verzoek'.

Jacek Magala

Jacek Magala, socioloog, is bestuurslid van de Vereniging Democratisch Europa (VDE). Hij publiceert zowel in Polen als in Nederland over Europese kwesties. In 2004 was hij medewerker van Bronislaw Geremek (Poolse liberalen) in het Europees Parlement.